

УДК 330.322:622.32

Радюк Н.А.

*здобувач, асистент кафедри фінансів**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу***ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ****THE THEORETICAL BASIS OF IMPROVEMENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AN OIL AND GAS COMPLEX OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглядаються питання теоретичних аспектів інвестиційної активності, залежності успішності інвестиційних процесів від вдало проведеної інвестиційної політики в нафтогазовій галузі, формування державою інвестиційного середовища для залучення внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Зазначено, що галузева інвестиційна привабливість міцно пов'язана з національною інвестиційною привабливістю.

Ключові слова: інвестор, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, інвестиційні процеси, нафтогазовий комплекс, нафтогазова галузь, фактори.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы теоретических аспектов инвестиционной активности, зависимости успешности инвестиционных процессов от удачно проведенной инвестиционной политики в нефтегазовой отрасли, формирования государством инвестиционной среды для привлечения внутренних и внешних инвесторов. Отмечено, что отраслевая инвестиционная привлекательность тесно связана с национальной инвестиционной привлекательностью.

Ключевые слова: инвестор, инвестиционный климат, инвестиционная привлекательность, инвестиционные процессы, нефтегазовый комплекс, нефтегазовая отрасль, факторы.

ANNOTATION

The article considers the theoretical aspects of investment activity, dependence of the investment processes success on a successful investment policy in the oil and gas industry, the formation of the state's investment environment to attract domestic and foreign investors. It is stated that the sector investment attractiveness is firmly linked to the national investment attractiveness.

Keywords: investor, investment climate, investment attractiveness, investment processes, oil and gas complex, factors.

Постановка проблеми. Питання сучасного економічного розвитку суб'єктів господарювання в Україні пов'язане з підвищенням їхньої інвестиційної привабливості як потенційних об'єктів інвестування. Це обумовлено важливістю розвитку інвестиційних процесів, оскільки інвестиції – це основний інструмент формування макроекономічних пропорцій, які визначають темпи економічного розвитку країни.

У сучасних умовах короткострокові та довгострокові інвестиції є важливими засобами послаблення наслідків та формування передумов виходу з економічних криз, вони забезпечують структурні зрушення в національній економіці та формують принципи науково-технічного прогресу [1, с. 206].

В умовах сьогодення виникає необхідність у проведенні досліджень щодо підвищення інвестиційної привабливості та активізації

інвестиційних процесів як на мікро-, так і на макрорівнях, що впливає на економічний розвиток як суб'єктів господарювання, так і держави загалом. Однак розбіжності ідеологічного порядку, що зберігаються на всіх рівнях українського суспільства, гальмують втілення у життя правових принципів лібералізації інвестиційного режиму – стабільності, «прозорості», передбаченості та недискримінації. Особливо це стосується базових галузей економіки, які мають значний соціально-економічний вплив на рівень життя населення та розвиток країни.

Успішність інвестиційного процесу залежить від ефективно проведеної політики щодо внутрішніх та зовнішніх інвестицій у вітчизняну економіку та нафтогазову галузь, а усвідомлення основних засад цих процесів сприятиме інвестиційній активності та правильному формуванню пріоритетів інвестиційної політики в галузі, саме тому ці питання набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномічне дослідження основних засад інвестиційного процесу є предметом наукових пошуків цілого ряду вітчизняних та іноземних науковців, яке дозволяє визначити головні вимоги інвесторів до оцінки інвестиційної привабливості підприємств.

Визначенню інвестиційної активності, особливостей відтворення й ефективності використання інвестиційних ресурсів присвячено значну кількість сучасних наукових досліджень, в яких аналізується й оцінюється інвестиційна політика в Україні, ефективність інвестиційних проектів, ступінь мотивації інвесторів, висловлюються практичні пропозиції щодо удосконалення інвестиційних процесів. Це роботи І. Бланка, І. Бобкова, О. Грабенко, Б. Губського, І. Лукінова, Ю. Пахомова, В. Федоренко, В. Хобти, М. Чумаченка та ін. [2].

Дослідженням питання інвестиційних процесів займалися А.А. Пересада, В.Ф. Мартиненко, Д.Л. Левчинський, А.І. Сухорукова, Л.Дж. Гітман, М.Д. Джонк, Г.І. Іванов, У.Ф. Шарп, Н.Л. Маренков, О.В. Чернікова та багато інших.

Проблеми інвестиційного забезпечення розвитку підприємств нафтогазового комплексу завжди були в колі уваги вчених-економістів.

Вагомий внесок у різні аспекти цих питань зроблено дослідженнями В. Александрової, Л. Безчасного, В. Геєця, В. Герасимчука, М. Долішнього, М. Данилюка, В. Крюкова, О. Кузьміна, О. Лапко [9], Н. Далевської [2], А. Ніконова [3], Н. Мамонтової [16].

Сучасний багатоканальний варіант формування інвестиційних ресурсів є результатом еволюції теорії формування сприятливих умов інвестиційної діяльності в національних економіках [1, с. 210]. Представниками класичної школи є: В. Петті, Ф. Кене, А. Сміт та Д. Рікардо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У більшості робіт основний акцент при розгляді інвестиційних процесів робиться на специфіку їх протікання на макрорівні. Тим часом вирішення проблем мікрорівня, пов'язаних безпосередньо з інвестиційним процесом на підприємствах, залишається малодослідженими.

Також недостатньо опрацьовано організаційно-економічний механізм державного регулювання діяльності підприємств нафтогазового комплексу, що потребує посиленої уваги в контексті сучасних процесів структурного реформування, які нині відбуваються, в силу унікальної значимості для забезпечення енергетичної незалежності та економічного розвитку держави загалом.

Мета статті полягає у визначенні теоретичних основ активізації інвестиційних процесів на мікрорівні, з'ясуванні пропозицій щодо підвищення інвестиційної привабливості нафтогазового комплексу України (НГК).

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання сучасного економічного розвитку суб'єктів господарювання в Україні нерозривно пов'язане із підвищенням їхньої привабливості як для залучення іноземних інвестицій, так і для міжгалузевого перерозподілу інвестиційних ресурсів [4]. Саме тому з боку потенційних інвесторів дуже важливим є з'ясування доцільності вкладання інвестиційних коштів у підприємство на основі оцінки його інвестиційної привабливості.

У світовій практиці економічних зіставлень існує багато різноманітних рейтингів, які так чи інакше охоплюють такі елементи інвестиційної привабливості, як рівень загального економічного розвитку, ступінь відкритості економіки, достатність нормативної та правової баз, науково-технічний потенціал, характеристика трудових ресурсів, зниження матеріаломісткості та енергоємності суспільного продукту, інші макроекономічні показники. Рейтинг країн в світовій економіці, який щорічно визначається Світовим економічним форумом (Швейцарія) та Міжнародним інститутом розвитку менеджменту для 50–60 країн світу, передбачає розрахунки конкурентоспроможності кожної країни, підрахованої з урахуванням багатofакторних векторних моделей, що включають

приблизно 290 показників у восьми областях (економічне становище, стан інфраструктури, рівень НДДКР, ступінь відкритості економіки, рівень розвитку інформаційних технологій і телекомунікаційних систем та ін.).

Інвестиційну привабливість підприємств можна визначати двома головними факторами:

1) наявністю ефективного механізму державного інвестиційного регулювання в рамках окремих територій, що забезпечує узгодженість інтересів учасників інвестиційного процесу, і закріплення балансу інтересів в інституційних нормах;

2) моніторинг та контроль розвитку інвестиційного процесу [5, с. 98].

Для визначення того, яких заходів необхідно вжити конкретному підприємству для підвищення інвестиційної привабливості, доцільне проведення аналізу існуючої ситуації (діагностика стану підприємства). Цей аналіз дозволяє:

– визначити сильні сторони діяльності компанії;

– визначити ризики та слабкі сторони цього горічного стану компанії, зокрема з погляду інвестора;

– розробити рекомендації для розвитку конкурентоспроможності, підвищення ефективності роботи та інвестиційної привабливості.

Підприємство може сформулювати програму заходів підвищення інвестиційної привабливості, виходячи із власних індивідуальних особливостей і сформованої кон'юнктури ринків капіталу. Реалізація такої програми дозволяє прискорити залучення фінансових ресурсів та має знизити їхню вартість.

Підприємства, які зацікавлені в залученні інвестицій, повинні насамперед подбати про свою інвестиційну привабливість, або так званий «інвестиційний імідж». Для цього їм необхідно задіяти ефективний стратегічний менеджмент та чітко визначити стратегію розвитку поточної діяльності, реалістично спрогнозувавши її наслідки. Готуючись до залучення інвестицій у власний бізнес, керівники та менеджери підприємств повинні чітко знати те, чого саме прагнуть і вимагають від них інвестори, які беруть на себе ризик вкласти в їхню бізнес-справу свій капітал. Як правило, інвестори зацікавлені в тому, щоб отримати повний або бодай частковий контроль над інвестованим підприємством. В такому разі інвестиції називаються прямими. Інша форма інвестування – інвестори претендують на частину прибутку шляхом придбання акцій. Ці інвестиції називаються «портфельними», і вони найбільш поширені. Є ще третій вид інвестування – інвестори претендують на доступ до конфіденційної інформації та інтелектуальної власності підприємства [7].

Сучасний нафтогазовий комплекс України представлений потужним конгломератом взаємопов'язаних суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з розвідуванням, видобуванням, переробкою, виробництвом,

транспортуванням, зберіганням, збутом енергоносіїв (нафти і газу) [8, с. 9].

Слід відзначити, що вирішення проблем нафтогазового комплексу України тісно пов'язане з вирішенням проблем всієї української економіки: погіршується ситуація в галузі – погіршується соціально-економічне становище всієї країни.

Безперечно, галузева інвестиційна привабливість міцно пов'язана з національною інвестиційною привабливістю. До питання національної інвестиційної привабливості України слід підходити з урахуванням аналізу окремих блоків чинників, які характеризують передусім достатність нормативної та правової баз в країні задля забезпечення прибуткового інвестування капіталу. Саме тому для вітчизняного нафтогазового комплексу критично важливою умовою є розробка й реалізація стратегії сталого розвитку на національному рівні, бо це відкриває перспективи до участі у спільних з країнами ЄС та іншого світу міжнародних проектах із забезпечення сталого розвитку. Окрім того, нафтогазовий комплекс потребує реформування з метою виділення прибуткових зон бізнесу (наприклад, транспортування газу, транспортування нафти, започаткування структурних одиниць з альтернативної енергетики та енергозбереження), щоб створити можливості залучення до їхнього розвитку зарубіжних інституціональних інвесторів через механізми та інструменти фінансового ринку [9].

Україна відноситься до зрілих регіонів видобутку, де великі та середні газові родовища вже знаходяться на стадії виснаження, видобуток газу є складним і витратним технологічним процесом. Тому, якщо врахувати ступінь виснаженості газових родовищ, термінову необхідність в оновленні основних фондів та високу вартість залученого капіталу, собівартість тисячі кубометрів видобутого українського газу складатиме близько 200–250 доларів [10]. Розвиток нафтогазовидобування всередині країни, а також розширення можливостей транзиту створить інвестиційний ринок, що вимагає мільярдів доларів капіталовкладень. В історії розвитку вітчизняної нафтогазової галузі чимало прикладів, коли передові технічні й технологічні розробки вчених залишалися незатребуваними через загальну нестачу інвестиційних коштів.

Також для вітчизняних нафтопереробних заводів виробництво нафтопродуктів європейського рівня – це питання значних інвестицій у технологічне оснащення та реконструкцію.

Спираючись на теоретичні розробки західної економічної науки та практику іноземного інвестування, адаптованого до умов перехідного періоду, доведено, що в країнах, які досягли значних успіхів у реформуванні економік, інвестиційна діяльність була державною справою, характеризувалась вираженістю та системністю підходів до формування економічної політики залучення інвестицій в наці-

ональну економіку [11, с. 10]. Саме тому суттєве значення в механізмі залучення інвестицій належить створенню єдиної цілісної системи державного управління інвестиційними процесами, яка б охоплювала відповідні структури з роботи з іноземними інвестиціями, механізми реалізації державної політики залучення капіталу, координації діяльності з міжнародними організаціями, проведення експертиз найважливіших проектів та їх конкурсний відбір [12].

Серед можливих джерел інвестування у розвиток підприємств нафтогазового комплексу є: іноземні інвестиції, створення спільних підприємств, власні кошти підприємств, кредитні ресурси та бюджетні кошти [13, с. 303]. Обсяги інвестицій, які необхідно залучити в нафтогазову галузь для вирішення пріоритетних завдань економічної стратегії України, настільки масштабні, що безглуздо сперечатися про пріоритет тих чи інших джерел інвестицій. На цьому терені місця вистачить усім – і приватним вітчизняним бізнес-структурам, і державі, і іноземним підприємцям. Мобілізація великих інвестицій для потреб подальшого розвитку НГК може бути здійснена тільки у разі істотної зміни інвестиційного клімату як для вітчизняного, так і для іноземного капіталу.

В умовах глобалізації постає питання конкуренції для національних інвесторів з боку прямих іноземних інвестицій. З досвіду країн-реципієнтів можна побачити різноспрямований їх вплив на інвестиційний процес як у вигляді ефекту витіснення внутрішніх інвестицій, так і у вигляді ефекту їх стимулювання.

А.В. Череп [14, с. 361] виділяє п'ять умов при визначенні інвестиційної привабливості підприємства. На наш погляд, для НГК це наступні шість умов:

1) важливість галузі – нафтогазовий комплекс є однією з найважливіших складових економіки України, що у визначальній мірі забезпечує як функціонування усіх інших галузей, так і ступінь добробуту нашого населення. Саме від стану справ у нафтогазовому комплексі значною мірою залежить розвиток промисловості, сільського господарства, сфери послуг, комунального господарства України, а у кінцевому рахунку – рівень розвитку суспільства та якість життя наших співвітчизників [15];

2) привабливість галузі – оцінюючи привабливість галузі, необхідно відзначити її деякі сильні сторони, а саме: стратегічно вигідне географічне розташування України; наявність та працездатний стан вітчизняних газо- та нафто-транспортних систем; наявність діючої інфраструктури виробництв, яка забезпечує видобування; переробку, транспортування і транзит енергоносіїв до країн Європи; наявність висококваліфікованого персоналу [16, с. 512]. Необхідно зазначити, що наявність великих доведених і потенційних запасів газу і нафти при прогнозованому зростанні попиту на паливно-енергетичні ресурси на світовому ринку пер-

шої чверті століття роблять дуже привабливим український нафтогазовий сектор ПЕК як об'єкт інвестування;

3) характеристика споживання продукції галузі, рівень конкуренції, можливі обсяги ринку – у середньому в Україні видобувається близько 21 млрд. м³ газу при щорічній потребі 75–80 млрд м³. Таким чином, Україна самостійно може себе забезпечити газом лише на чверть. Схожа ситуація спостерігається і у видобутку нафти. При потребі у 30 млн. т Україна видобуває лише 2,3 млн., що становить лише 8%. На перший погляд здається, що Україна достатньо забезпечена розвіданими родовищами нафти і газу. Проте це не так. Сьогодні в Україні працює 350 родовищ: 78 – нафтових; 89 – газових; 111 – газоконденсатних; 59 – нафтоконденсатних; 13 – газонафтових і нафтогазових [13, с. 303];

4) рівень державного втручання в розвиток галузі. Існує безліч факторів як ринкового, так і неринкового характеру, чинників, добре прогнозованих і тих, які носять випадковий характер, проте найбільшою мірою стан та перспективи розвитку нафтогазової галузі багато в чому залежать від державної політики. Прикладами позитивних впливів можуть бути різного роду податкові пільги та субсидії. Було виявлено, що в Норвегії існує «дев'ять форм державних субсидій нафтогазового комплексу, шість з них вдалося оцінити (4 млрд. доларів) на рік» [17]. Найбільшими статтями субсидій визнані повернення компаніям коштів, витрачених на пошук корисних копалин, і пряме бюджетне фінансування розробки родовищ [18];

5) екологічна небезпечність виробництва та продукції. Важливим стратегічним напрямом розвитку нафтогазового комплексу є його екологізація. Щорічно підприємства нафтохімічної промисловості скидають 61 м³ стічних вод, у яких містяться солі, органіка, амонійний азот, нафтопродукти. Всі ці скиди забруднюють річки та водойми. Для підвищення ефективності переробки нафти та якості нафтопродуктів, покращення екологічного стану галузі є цілий ряд заходів, які необхідно здійснити:

а) скориставшись досвідом провідних західних нафтових компаній та залучивши для наукового супроводження галузеві інститути, застосувати принципово нові схеми розвитку нафтопереробних заводів (НПЗ), інноваційні для вітчизняної нафтопереробки;

б) проводити дослідження та контроль дотримання природоохоронного законодавства;

в) налагодити випуск альтернативних, більш екологічно чистих видів палива;

г) посилити державний контроль та ввести кримінальну відповідальність за створення паливних сурогатів на численних міні-заводах;

6) фінансові умови роботи галузі. Загальновідомо, що великі доходи неможливі без великих вкладень. Це актуально для будь-якої промисловості, але для нафтогазової – насам-

перед [19]. У «Концепції розвитку ПЕК України до 2030 р.» [20] визначено розмір інвестування нафтогазового комплексу в обсязі 282,3 млрд. грн. Задекларована сума інвестицій є досить вагомою для вливання у галузь коштів бізнес-структур. Практикою доведено, що кожна додаткова гривня інвестицій, вкладена в нафтогазовий комплекс, дає змогу отримати додатково 1,5–1,6 грн. [13, с. 304]. Згідно з прогнозами експертів, за умов зростання інвестування у геолого-розвідувальні роботи (щорічний обсяг капітальних вкладів у газовидобуток має збільшитися від 1 до 7–9 млрд. дол. шляхом радикального покращення інвестиційного клімату в країні) обсяг видобутку газу збільшиться до 45 млрд. м³/рік у 2030 р. Якщо умови інвестування в Україні залишатимуться незадовільними, видобуток газу в Україні до 2030 р. не перевищуватиме 15–20 млрд. м³/рік [13, с. 305].

Висновки. Успішність інвестиційних процесів та усвідомлення основних засад інвестиційної активності залежать від: правильного формулювання пріоритетів інвестиційної політики в галузі, а саме від прозорості енергетичного ринку; збільшення обсягів видобутку нафти і газу вітчизняними підприємствами; сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних та іноземних інвесторів, який передбачає стабільну та еластичну фіскальну систему, зрозумілі для міжнародного інвестора базове законодавство та регуляторне середовище, введення системи пільгового оподаткування, що містила би «податкові канікули», знижки ставок оподаткування при реінвестиціях отриманого прибутку чи інвестиціях у визначену галузь, звільнення чи зниження митних зборів на імпорт новітніх машин та обладнання, технологій, ноу-хау тощо. Така політики у сфері інвестування, безумовно, має підвищити інвестиційну привабливість НГК України та забезпечити потужні мотивації резидентів та нерезидентів щодо вкладення коштів.

В наступних дослідженнях буде розглянуто роль мотиваційних чинників інвестиційної діяльності, які активізують інвестиційні процеси у вітчизняному нафтогазовому комплексі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Скірка Н.Я. Стимулювання інвестиційної діяльності як чинник оптимізації структури економіки країни: теоретичні та практичні аспекти / Н.Я. Скірка // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. праць. – Львів, 2008. – Вип. 18.6. – С. 205–214.
2. Далевська Н.М. Формування механізму мотивації інвестора і підвищення інвестиційної активності : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 / Н.М. Далевська ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2003. – 20 с.
3. Ніконов А.В. Вимір та оцінка інвестиційної привабливості нафтогазового комплексу / А.В. Ніконов // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – Вип. 16(2). – С. 209–214 [Елек-

- тронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2009_16\(2\)_35.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npkntu_e_2009_16(2)_35.pdf).
4. Постановський І.А. Підвищення ефективності управління інвестиційною діяльністю на підприємствах транспортної галузі / І.А. Постановський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/EPsAE/issue/view/173>.
  5. Воротинцев В.А. Мотиваційні особливості функціонування інвестиційних механізмів / В.А. Воротинцев // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2012. – № 1. – С. 96–100 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evngu_2012_1_16.pdf.
  6. Басов М.Г. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства / М.Г. Басов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/PNR_2006/Economics/4_basov.doc.htm.
  7. Інвестиційна гра за єдиними правилами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : E – mail : info [at]navigator.net.ua.
  8. Стратегічне управління нафтогазовими підприємствами України: технології, механізми та інструменти реалізації : [монографія] / [В.І. Варцаба, Я.С. Витвицький, О.М. Витвицька, У.Я. Витвицька, Н.О. Гавадзин, Л.С. Головова, І.Б. Запужляк, Р.Т. Мацьків, В.П. Петренко, С.А. Побугін, Г.С. Степанюк] ; за заг. ред. проф. В.П. Петренка, доц. С.А. Побігуна. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2015. – 468 с.
  9. Крамарев Г.В., Лапко О.О. Сталий розвиток нафтогазового комплексу та фінансово-організаційні механізми його забезпечення / Г.В. Крамарев, О.О. Лапко // Бізнесінформ. – 2014. – № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.business-inform.net.
  10. Слободян Н. Нафтогазовий сектор: «дійна корова» чи «важка дитина»? / Н. Слободян // Апостроф. – 2014. – 30 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.apostrophe.com.ua/article/469.
  11. Рубцова М.Ю. Національні особливості формування інвестиційного клімату для залучення іноземного капіталу в економіку України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.05.01 / М.Ю. Рубцова ; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 1999. – 20 с.
  12. Солонінко К.С. Міжнародна економіка : [навч. посіб.] / К.С. Солонінко. – К. : Кондор, 2008.
  13. Червінська О.С. Стан та перспективи розвитку підприємств нафтогазового комплексу України / О.С. Червінська, А.Я. Грицик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.6. – С. 300–307 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnlту_2014_24.6_48.pdf.
  14. Череп А.В. Инвестознавство : [навч. посіб.] / А.В. Череп. – К. : Кондор, 2006. – 398 с.
  15. Стасенко А.В. Аналіз перспектив та проблемних питань на шляху реформування нафтогазового комплексу України / А.В. Стасенко // Вісник НГСУ. – 2003. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gasunion.org.ua/visnik-ngsu-22003-stasenko.html.
  16. Мамонтова Н.А. Основні тенденції розвитку нафтогазового комплексу України в умовах сталого розвитку / Н.А. Мамонтова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 16. – С. 510–521 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoa_2011_16_69.pdf.
  17. Акоева И.В. Состояние инвестиционной деятельности в нефтегазовом комплексе / И.В. Акоева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.irinkaakotva@mail.ru.
  18. Why Norway? Invest in Norway [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.invinor.no/no/Why-Norway/.
  19. Олімах Р. Плата чи розплата за користування надрами / Р. Олімах // Дзеркало тижня. – 2014. – № 15.
  20. Галюк І.Б. Інноваційно-інвестиційні засади розвитку нафтогазової галузі України / І.Б. Галюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/193>.